

28 ŞUBAT DARBESİNİN TOPLUMSAL SONUÇLARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER*

Mustafa Kemal ŞAN**

Şimdiye kadar SASGEM organizasyonlarında Mahmut Bilen arkadaşımızla birlikte görev alırken kürsünün hep diğer tarafında oturmaya alışkındım. Bugün arkadaşlarımızın yerinde önerisiyle kürsünün öbür tarafından size hitap etmek için huzurlarınızda bulunuyoruz. Bugün burada Türkiye tarihinin çok önemli dönemeçlerinden bir tanesini birlikte konuşacağız. Gönül isterdi ki bu mevzuların yerine başka şeyleri konuşabilseydik. Keşke birlikte ülkemizi nasıl daha ileriye taşıyabilir eksenli bir konuşma için karşınızda bulunabilseydik. Ama ne yapalım ki Türkiye’de yaşamış olmamız bu ülkenin sorunlarını da konuşmayı bizlere zorunlu kılıyor. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın meşhur bir sözü vardır. Üstat mealen şöyle der : “Bu memleket evlatlarına kendisinden başka bir şeyi konuşturmaya fırsat vermeyen bir iklime sahiptir”. Yani Türkiye’nin sorunları, Türkiye’nin meseleleri bizi başka açılımları konuşabilecek noktadan çoğu kez uzak tutmaktadır. Ancak bu sorunları konuşma cesareti göstermeden de ülkemizin daha ileri noktalara taşınması pek olası görünmemektedir. Umarız bugün burada konuşacağımız konu ana başlığı olan askerî darbe olgusu tarihimizde bir daha tekerrür etmez ve yol açtığı felaketlerin yaralarının sarılması ile daha fazla vakit kaybetmeyiz. Vaktimizi ekonomik kullanmak açısından sunumlarımızı ikiye ayırdık.

* Sakarya Ü. SASGEM Konferansları kapsamında Şubat 2018 tarihli konuşma metnidir.

** Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

Mahmut Bilen hocam meselenin iktisadi boyutları üzerinden bir giriş yaptıktan sonra ben de sosyolojik neticeleri ve toplumsal ve siyasi boyutları üzerinde durarak 28 Şubat'ı bizzat yaşayan, 28 Şubat'tan çok ağır derecede etkilenen bir özne olarak kendi tarihsel deneyimlerimden ve yaşanmışlıklarımdan da hareketle sizlerle paylaşımlarda bulunacağım. O zaman ben öncelikle bu vesileyle 28 Şubat'ın en büyük mağduru olan Necmettin Erbakan hocamızı anarak sözlerime başlamak istiyorum. 28 Şubat darbesinde Başbakan olan ve darbenin bizzat kendisine yapıldığı Erbakan hocamızı da 7. ölüm yıl dönümü münasebetiyle rahmetle anmak hepimiz üzerinde büyük bir borçtur diye düşünüyorum.

Bugün burada size 28 Şubat ile ilgili olarak yapacağım konuşmada kendi kişisel yaşanmışlıklarım üzerinden gitmek düşüncesindeydim. Ancak bu yolla meseleyi kişiselleştirme, bütün topluma yapılmış böylesi bir girişimi sadece kendi meselem haline getirme gibi indirgeyici ve basitleştirici bir yaklaşıma kapılma riskinden de imtina etmek gerektiğinin farkındayım. Zira yaşadığımız travmatik durum hepimizin, bütün toplum kesimlerinin meselesiydi. Bu bakıma ben kendim, Mustafa Kemal Şan olarak değil burada salonumuzda bulunan, o dönemin zehirli havasını soluyan bir toplumun bireyi olarak konuşmayı daha doğru buluyorum. Böylece sosyolojik muhayyilemizin bize yüklediği görevin bir gereği olarak son derece kişisel gibi görünen hadiselerin gerisinde aslında bütün toplumu ilgilendiren boyutların olduğunu gözler önüne sermeyi başarabilirim. Belki de bu yüzden kendi yaşanmışlıklarımı ancak bir şekilde 28 Şubat düzeninden mağdur olan, zarar gören insanların duygularına da tercüman olacak şekilde ifade etmemin daha doğru bir tavır olacağını düşünüyorum.

Önce adeta bir tevatür halini almış olan 28 Şubat Askerî Darbesinin bir Postmodern Darbe olduğu söylemine itiraz ederek başlamak istiyorum. 28 Şubat bir askerî darbenin yol açabileceği bütün sonuçları insanlara sonuna kadar yaşatmış bir darbe biçimidir. 28 Şubat darbesi her ne kadar 1960 ve 1980 darbeleri gibi hükümetin Millî Birlik Komitesi ve Millî Güvenlik Kurulu gibi askerî kurullar üzerinden yürütülmesi ve askerînin bizzat siyasi kademelere kadar yükselmesi gibi bir sonuç vermemiş olsa da, asker tarafından istenilen düzenlemeleri yapmış olması sebebiyle tam bir askerî darbedir. Biz postmodern kavramını sosyolojide ve sosyal teori tartışmalarında sıklıkla kullanıyoruz. Buna göre postmodernlik nesnel gerçekliğin olamayacağı, belirsizlik ve müphemliğe

vurgu yaparak modernliğin ortaya koymuş olduğu büyük anlatıları yapı sökümüne uğratmış bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Hâlbuki karşımızda olan şey Türk toplumunu tepeden tırnağa tanzim eden bir totalitarizm biçimi olarak tebarüz eden konvansiyonel bir askerî darbedir. Postmodern kelimesiyle bu askerî darbenin vermiş olduğu tahribatı adeta *euphemisme/hüsnütâbir* yapmak suretiyle sevimli göstermeye çalışmanın, darbenin yarattığı dehşeti hafifseyerek belirsizliğine vurgu yapmanın mazur görülecek ya da gösterilecek hiçbir tarafı bulunmamaktadır. Bu nedenle “28 Şubat *Postmodern Darbesi*” tanımlamasına temelden karşı çıkıyorum.

Bu konuyu burada kısaca izah ettikten sonra askerî darbelere neden Türkiye’nin ya da Türkiye gibi ülkelerin sürekli muhatap olduğu sorusuna cevap aramamız gerekmektedir. Nitekim Kuzey Amerika ve Avrupa toplumları gibi ekonomik anlamda gelişmiş ve tutarlı demokrasiler inşa etmiş ülkeleri dışarıda tutacak olursak neredeyse tüm Batı-dışı toplumlarda askerî darbeler tarihsel süreçte olmuştur ve olmaktadır. Bunları Türkiye ayağı üzerinden düşünmek istiyorum burada. Türkiye’de askerî darbe geleneği, tarihimizin derinliklerine kadar geri götürülebi- lecek bir arka plana sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce de biz askerî darbelere tanık olmaktaydık bu topraklarda. Tarihte Yeniçeri isyanları olarak karşımıza çıkan ve çoğu kez de istediği neticelere ulaşan bu isyanlar Osmanlı tarihinde de geniş bir yer tutmaktadır. III. Selim’in hayatına mal olan Kabakçı İsyanı bir nevi askerî bir darbedir. Bu girişim sonrasında tahta çıkan ve 1826 tarihinde ordusuz kalmayı göze alarak Yeniçeri Ocağını lağv eden Sultan II. Mahmut’un, bir günde Sultanahmet meydanında 10 binden fazla yeniçeri askerini öldürerek bir anlamıyla askerî darbe geleneğine son verme kararlılığını devletin son derece ağır bedeller ödemesi pahasına göze aldığını biliyoruz. Nitekim ordusuz kalan Osmanlı Devleti bu tarihte Rusya’nın İstanbul Boğazı’nı geçerek İstanbul’u işgal etmesine tanık olacaktır. Ardından da Hünkâr İskelesi Antlaşması’nı imzalayarak Osmanlı Devleti büyük devletlerin lütfuyla varlığını sürdürebilir bir duruma düşmüştür. Daha o zamanlarda İngiltere ve Fransa araya girmeseydi belki de 1826’da Osmanlı Devleti’nin yıkılışına tanık olacaktık. Aslında askerin bürokrasi içerisindeki politik bir güç unsuru olarak devlet yönetimine müdahale etme anlayışı bütün toplumlarda görülmektedir. Ama bunları kontrol altına alabilmeye muvaffak olan toplumlar vardır; bunları kontrol edemeyenler

vardır. Ünlü Amerikalı sosyolog C. Wright Mills de İktidar Seçkinleri kitabında Amerika Birleşik Devletleri güç ilişkileri içinde askerî elitleri çok küçümsemez. Ancak Amerikan Anayasası, Amerikan sisteminin kuruluşu içerisindeki denge ve kontrol mekanizmaları sayesinde bu askerî elitlerin siyasi elitlerin emrinde olmasına bir şekilde muvaffak olunabilmiştir.

Bizdeki askerî darbe geleneğinin arkasında yatan en önemli sebeplerden biri, hem Osmanlı dönemi Türk Modernleşmesinin hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin öncü ve kurucu kadrosunun askerlerden müteşekkil olmasıdır. Başta Mustafa Kemal olmak üzere, onun yanında yer alanların kahir ekseriyeti askerdir. Devleti kurma, yaşatma ve devlete bekçilik yapma görevi onlarındır. Böyle olduğu için de zaten 1938'e kadar Mustafa Kemal'in bizzat devletin başında olduğuna tanık oluyoruz. Ardından 1950'ye kadar da İsmet İnönü, yine bir asker olarak ve Mustafa Kemal'in yanında her zaman bulunmuş bir tarihsel karakter olarak ülkeyi yönetecektir. Dolayısıyla tek partili dönemde askerî darbe gibi bir girişime ihtiyaç hâsıl olmamıştır. Çünkü zaten askerler bir şekilde bizzat iktidardadırlar. 1945 ile birlikte Dünya sisteminde Türkiye'nin sıkışması, Çok partili hayata geçme zarureti artık ötelenemez bir noktaya geldikten sonra iktidar değişimi yaşanmış ve bu tarihten sonra Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk askerî darbesi ile de tanışmak durumunda kalmıştır. Yani askerlerin iktidar üzerinde etkili olamadıkları bir dönemin sonucu olarak askerî darbelerin mukadder olacağı ortam çok partili hayata geçtikten sonra meydana gelmiştir. 1950 seçimleri neticesinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye 10 yıllık aralıklarla karşı karşıya geleceği askerî darbe sürecine de girmiş bulunuyordu. Zira artık başka bir grup siyasi elit grubunun, daha doğrusu siyasî elitlerin askerî bürokratik elitler üzerinde bir nebze de olsa iktidarlarını ortaya koyma çabası burada ortaya çıkmaya başlamış olduğu için 1960 darbesi apansız karşımıza çıkmıştır. Bu süreçlerin nasıl meydana geldiği uzun uzun incelenebilir. Bu konularda yazılmış onlarca kitap ve tez araştırmacıların hizmetindedir. 1960 darbesi kanlı bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Başbakanı Adnan Menderes ve iki bakanımızın idam edilmesi gibi son derece ağır bir sonuç doğurmuştur. Toplumu ve devlet düzenini baştan aşağıya tanzim eden bir darbedir. Darbeyi yapanlar Anayasayı da değiştirmişlerdir. Ayrıca 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra darbeyi yapan Millî Birlik Komitesi içerisinde iç çatışmalar ve tasfiyeler

yaşanmış ve gerekse Talat Aydemir olayı gibi bazı başarısız darbe girişimleri de görülmüştür. 27 Mayıs'tan sonra artık ordu içinde her an kuvveden fiile geçmeye hazırlığı içerisinde olan cuntacı gruplar her daim var olagelmıştır. Nitekim 12 Mart Muhtırası öncesinde 9 Martçı cuntanın başarısız darbe girişimi de buna örnektir. 1971'de yine askerler gerekli gördüklerinde demokratik nizâmın hilafına müdahale etme durumunda olmuşlardır. 12 Mart 1971'de bir uyarı verilmiştir. 1971 Muhtırası, toplumun belli kesimlerinin iktidara taşınması noktasında hareket eden sağ iktidarlara, genelde sağ siyasete verilen bir muhtıradır. Hem 60 hem de 71 darbelerinin muhatabı o dönemin Devletin kendisi için ötekileştirdiği sağ/muhafazakâr/milliyetçi siyasettir. Bu durum aslında Merkez- Çevre dikotomisi içinde var olan toplum yapısında Anadolu'nun yani Çevredeki unsurların merkeze taşınma isteğine verilen sert bir cevap olarak değerlendirilebilir. Çevrede olanların yavaş yavaş merkeze, İstanbul sermayesi yerine Anadolu sermayesi veya yeşil sermaye olarak tanımlanan grupların kendilerine yer arayışına verilen bir cevap olarak da okunmalıdır. Esasen askerî darbe ile yapılan temel hamle, Türk Modernleşmesinin uygunsuz bir biçimde çevrede bıraktığı unsurların bir şekilde kendilerini merkeze taşıma çabasına verilen reddiyedir. Bu kesimler milliyetçi, mukaddesatçı ya da çok genel ifadeyle sağ partiler dediğimiz partilerde daha çok tebarüz etmektir. 1980'deki askerî darbe ise ideolojik yelpazenin solunda duran gruplara yapılmış, 80 darbesinden daha çok sol gruplar mağdur olmuşlardır. 1980 darbesine giden süreç, Marksist-Leninist esaslar üzerine Türkiye Cumhuriyeti'ni dönüştürmekle suçlanan grup ve ideolojik odaklar ile yine onun karşısında duran milliyetçi/muhafazakâr gruplar arasındaki çatışmaların son derece kanlı bir noktaya gelmesi uzun süre izlendikten, bir yerde göz yumulduktan sonra 1980'de dönemin Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren'in yönetime el koyması ile neticelenmiştir. Dönemin darbe yönetimi tüm toplum kesimlerini tepeden aşağı dizayn ederken, bunu ilkökul çocuklarının da katıldığı törenler eşliğinde yaptıklarına şahsen tanıklık etmiş bulunuyorum. İzmit Valilik Meydanında Kenan Evren'in hepimizi topladığına, bütün ilkökul, ortaokul çocuklarına hitap ettiğine bizzat gözlerimle şahit oldum. Orada bizim kuşak ilk kez darbe deneyimini yaşamıştı. Ama 12 Eylül 1980 darbesine ilişkin çok silik ve çocukça bir algı ve hayal gücü ile bunları hatırlayabiliyorum.

Ama 1997'de tanık olduğum 28 Şubat 1997 darbesini ise bizzat çok

derin bir şekilde yaşadığımı ve sonuçlarından en derin bir şekilde etkilendiğimi ifade etmeliyim. 1993 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışırken bu darbe gerçekleştirildiğinde bizim hayatımız baştan aşağıya karardı, karartıldı. Bu karartma biraz önce izlemiş olduğumuz TRT tarafından yapılan çarpıcı belgeselde merhale merhale ifade edildi. Bu darbenin 28 Şubat tarihine denk gelmesi bugünün 28 Şubat olması tarihin yine garip bir cilvesi olarak bize bunu burada sizin karşınızda konuşma imkânı verdi. 28 Şubat 1997 darbesinde Devletin asıl sahibi olarak kendini gören TSK, yine kendine göre bir tehdit algılaması içine girerek o günün koşulları içinde Türkiye’de irtica tehlikesi olduğu gerekçesini topluma dayatmak istiyordu. Nasıl ki 1980 darbesi için komünizm tehdidi olduğu saptaması yapan ve bunu bir nas gibi bir ayet gibi üzerimize dayatan 12 Eylül kadroları hiçbir itirazla imkân bırakmadan bu darbeyi yapmışlarsa, 1997 darbesinde de itiraz edilen nokta *dinci irtica* tehlikesiydi. Söz konusu edilen aslında dinin toplumsal görünümüleri olarak ortaya çıkan kamusal halleriydi. Halkın dini inancı gereği yaşama özgürlüğü talepleri, toplumun taleplerini siyaseten sorumlu kadrolarca da gereğinin yapılarak din ve vicdan özgürlüğünü sağlamaya çalışması darbenin ana zeminini oluşturuyordu. Hükümet kanadının yaptıkları neydi; din ve vicdan özgürlüğüne bağlı olarak başörtüsünü üniversitelerde serbest bırakmaktı. Başörtüsü üniversitelerde serbest olacak, dileyen başörtülü olarak okuyabilecekti. Dikkat ederseniz o zamanlar sadece başörtülü kadınların üniversitelerde öğrenim görme özgürlüğünden söz açılabilmekteydi. Hiç kimse, hiçbir aydın, kendisini aydın, entelektüel diye ifade eden hiçbir kişi başörtülü bir şekilde çalışabileceğini tahayyül bile edemiyordu. Başörtülü doktor yok canım..(!) o kadar da değil durumu vardı. Başörtülü öğretmen (!) Olur mu öyle şey. O dönemin en hoşgörülü aydınlarının bile devletten hizmet alan öğrencilerin başörtülü olabilecekleri ancak hizmet veren boyuta geçildiğinde ise durumun değişeceği argümanının saçmalığını sorgulamak akıllarının ucundan bile geçmiyordu. Yani en liberal aydınlarımız bir kaç istisna, başörtülü olanların üniversiteye gitmesinde bir beis olmadığına, nasıl olsa çalışmaya başlayınca başlarını zaten doğal olarak açacakları mantığı içinde olaya yaklaşıyorlardı. Ancak 28 Şubat günlerinde bu tavır alış bile belki size gülünç gelebilir ama bir iyi niyet göstergesi olarak algılanıyordu. Toplum olarak o günlerde bu tarz davranan aydınlara bile müteşekkirdik. Nitekim başörtüsü Türkiye Cumhuriyeti devletinin

kırmızı çizgisiydi.

Bugün Kudüs kırmızı çizgimiz diyor ya Sayın Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan. Oysaki 28 Şubat Darbesinin gerekçelerinden birisi de Sincan Belediyesi'nin yaptığı Kudüs Gecesi olmuştur. Bugün için adeta bir Kafkaesk durumla karşı karşıyayız. Kudüs gecesi yapmak Türkiye'de bir askerî darbe sebebi oldu. Ankara Sincan Belediye başkanının Kudüs'ün İsrail işgalinde olmasını telin etmek için yaptığı gece askerî darbeye gerekçe olarak gösterilebildi. 28 Şubat cuntasına göre Kudüs'ü savunmak Türkiye Cumhuriyeti devletinin hiçbir zaman meselesi olamazdı; tam aksine o dönemin cuntacı askerleri İsrail ile ilişkileri tek taraflı bir şekilde geliştirmenin çabası içindelerdi. Bugün ise Türkiye Cumhuriyeti ABD'nin İsrail'in başkenti olarak Kudüs'ü tanıması ve elçiliğini bu şehre taşıma kararını protesto ederek meseleyi Birleşmiş Milletlere taşıdı. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Kudüs'ün Amerika tarafından başkent olarak tanınması olayını diplomatik anlamda bütün dünyayı ayağa kaldırmak için bir vesile haline getirdi. Yani değişimin hangi boyutlarda olduğunu anlamak açısından çarpıcı olacağını düşündüğüm için bu analogiyi de hatırlatmak istedim.

28 Şubat askerî darbesi günlerinde üniversiteler adeta cadı kazanı gibiydi. Yani bütün kurumlarımız aslında 28 Şubat'ta tanzim ediliyordu. Brifingler veriliyordu; savcılar, hâkimler, yargıçlar kamu görevlileri tarafından her ilin Garnizon komutanlığının göndereceği gerekirse yüzbaşı gerekirse albay, rütbesi hiç önemsenmeden en küçük rütbeliler bile salonda ayağa kalkılarak karşılanıyorlardı. Bu kudretli askerler söyleyeceklerini söylerler, bazen de hiçbir şey ifade etmeden ziyaretlerini yaparlardı. Böyle bir ortamdı. Üniversiteler adeta Nazi idaresindeki Gestapo karargâhlarına dönmüştü. Gerekçe son derece basit argümanlara dayanıyordu. Nasıl olur da Türkiye Cumhuriyeti devletinin Başbakanı cuntacıların rızasının hilafına bazı ülkeleri ziyaret ederdi. Nijerya, Endonezya, İran, Mısır, Libya gibi ülkeleri ziyaret etmesi tek başına askerî darbenin gerekçeleri arasında sayılabiliyordu. Aslında 28 Şubat'ın tıpkı diğer darbelerde olduğu gibi dış destekli olduğu ve asıl motivasyonun oradan geldiğini anlamamıza izin veren olay da burada gizlidir. Nitekim dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan'ın Başbakanlık döneminde Türkiye'nin uluslararası sistemde elini güçlendirmek için kurmayı tahayyül ettiği, düşündüğü bir işbirliği teşkilatının ortaya çıkmasının engellenmesine yönelik çabalar, 28 Şubat darbesinin bir uluslararası girişim

olduğunu bize çok açık bir şekilde gösteriyordu. Zira Türkiye'deki iradenin böylesi karmaşık ve küresel anlamda etkileri fazla olacak durumlara müdahale edebilme şansı söz konusu değildi. Kendi inisiyatifleriyle bunu yapamazlardı. Dolayısıyla 28 Şubat darbesinin de diğer askerî darbelerde olduğu gibi arkasında güçlü bir Batı desteği, güçlü bir Amerikan desteği olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz. 12 Eylül darbesinde de darbe yapıldığında bizim çocuklar başardı ibaresini kullanan bir Amerikalı üst düzey yetkilinin, generalin olduğunu biliyoruz.

28 Şubatta yüzbinlerce insan mobilize edildi. 28 Şubat denince olayın daha çok insani trajediler boyutu benim aklıma geliyor. 28 Şubat düzeninin biraz önce Mahmut hocanın aktarımıyla ekonomi alanında nasıl derin tahribatlar yarattığı, bankaların nasıl hayâsızca boşaltıldığını ifade ettiği için oraya hiç değinmeyeceğim. Ben bu ahlaksız girişimin yarattığı insani trajedi üzerinde biraz daha durmak istiyorum. 28 Şubat günlerinde Araştırma Görevlisi olarak sınavlarda gözetmenlik yaptığımızda birçok üzüntü verici olaylara şahit olduk. Sınava girdiğimizde sınav salonlarında başörtülü öğrencilerin dışarıya çıkartılması istenildi. Yani böylesi ahlaksız ve insafsızca ve değerlerimize bütünüyle aykırı olan bu uygulamayı yapmamız ve öğrencilerin sınavdan çıkartılması için bizden tutanak tutmamız, onları cezalandırmak için Dekanlığa yazmamız istenirdi. Bunları çok şükür yapmadık. Bir şekilde görmezden gelerek bu sınavların yapılmasına rıza gösterdik; ancak 28 Şubat düzeni ve bu düzeni ayakta tutmak isteyenler rahat duracak gibi değillerdi. Eninde sonunda bu etik dışı davranışı rektörler aracılığıyla uygulamaya kararlıydılar. O günlerde Sakarya Üniversitesi'nin de başına adeta bu işleri kotarmak için getirilmiş olan İsmail Çallı isimli bir kişi vardı. Bu kişi bugün Sakarya Üniversitesi'nden emekli olmuş durumdadır. Ancak bugün insan içine çıkabilecek yüzü olmayan bu şahıs bütün öğretim üyelerini toplayarak 1994'te rektör olarak atandığında zaten nasıl bir rektörlük yapacağını bize açıkça belli etmişti. O zaman Rektörler öğretim üyelerinin oyu ile seçilirdi. Bu şahıs 11 tane oy almasına rağmen 67 oy alan rektör adayı kurucu rektörümüz Prof. Dr. Ramazan Evren'in karşısında rektör olarak atanmıştı. Atamasının hiçbir toplumsal tabanı olmadığını kendisi de bildiği için tüm akademik personeli toplayarak "siz beni destekleseniz de desteklemesiniz de umurumda değil. Ben buraya rektör oldum" pervasızlığı içinde daha o zamanlardan ne yapabileceğinin işaretlerini vermiş bulunuyordu. Bundan sonra da teker teker bütün araştırma

görevlilerini büyük bir baskı altına aldı. Ofisine çağırarak onlara bu üniversite içerisinde kendisinin istemediği kişileri tasfiye edeceğini ima etmeye başlamıştı bile. 28 Şubat 1997 yılını takip eden tarihte, 1999'da araya giren Marmara depremi 28 Şubat'ı biraz yumuşattı. Deprem vermiş olduğu travmatik durum 28 Şubat idaresinin biraz olsun tavsamasına sebep oldu. Ama 1999'dan 2000'e doğru artık iş tekrar rayına oturmuştu. Söz konusu rektör, öğretim üyelerini topluyor ve onlara yapılacak işler için emirler yağdırıyordu. "İçinizde başörtülü eşleri olanların olduğunu biliyorum, bunların bir kısmının da kamuda çalışmakta olduğu bilgimiz dâhilinde, bunların acilen gereğinin yapılması" şeklinde ultimatolar yağdırıyordu. Dilediği öğretim üyelerini onların sözleşmelerini uzatmayarak üniversiteden uzaklaştırıyordu. Bu dönemde, 84 tane öğretim elemanını attığını ifade ederek 28 Şubat'ın kudretli kadrolarına yaranmaya çalışıyordu.

Bu 84 kişiden bir tanesi de bendim. Hiçbir gerekçe gösterilmeden Araştırma Görevliliği görevim sona erdirilerek üniversiteden atıldım. Hiçbir anlamı olmayacağı için neden bana bu muamelenin reva görüldüğünü soramıyordum, sormuyordum. Sormanın yakışık almayacağı gün gibi ortadaydı. Theodor Adorno'nun dediği gibi *suçum'un suçlanmaktan ibaret* olduğunun farkındaydım. Kendimi zaman zaman Kafka'nın Dava romanındaki *Josef K.*'sına benzetir, tıpkı onun gibi ben de kendimi hangi suçtan ötürü bu dışarlıklı muameleye reva görüldüğümü öğrenemeyecek olmanın verdiği derin bir karamsarlık içinde hissederdim.

Her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı gibi ben de bu kararı İdare Mahkemesine götürdüm. O dönemde mahkemeler siyasallaşmıştı. Mahkemelere götürdüğünüz dosyalardan gerekli şekilde sonuçlar alamıyordunuz. Ancak ben çok şükür Sakarya İdare Mahkemesi'nde, o dönemdeki yargıçlardan lehimde kararlar alarak bu siyasallaşmanın dışında davranan mahkemelerin de olduğuna tanık oldum. O günlerde 28 Şubat'ın zorbalığına rağmen İdare Mahkemesi'nden üniversiteye dönme kararı aldım. Ancak bu kararı uygulamak durumunda olan rektörlük keyfi davranarak bu kararı uygulamama eğilimindeydi. Nihayetinde görevime döndüm ama rektörlük tam bir yıl boyunca beni gözetim altında rektörlüğün bodrumlarında, alt katlarında bugün önünden geçerken hala gözlerimin yaşardığı o ortamlarda psikolojik işkence altında tuttu. Her gün üç defa imza föylerine imza attırmalar, tuvalete gittiğimde yerimde bulunamadığım gerekçesi ile açılan soruşturmalar, verilen disiplin

cezaları bu psikolojik işkencenin boyutlarını oluşturmaktaydı. Bana karşı yapılan bu kötü muameleyi her seferinde İdare Mahkemesi'ne taşıyordum. Benim davalarımı bakan bu yargıçlardan bir tanesi avukatıma benim davalarımı bir akademik tebliğ konusu olarak sunduğunu, benim şahsıma uygulanan bu muamelenin bir tür *psikolojik işkence* olduğunu bile ifade etmişti. Dolayısıyla böyle bir işkence ortamına tam bir sene muhatap olduktan sonra 2000 yılında üniversiteden yeniden ihraç edildim. Bu karardan sonra Üniversiteye bir daha dönebilmem için Türkiye'deki siyasi konjonktürün esaslı bir şekilde değişmesi gerekmişti. Tam 3 yıl boyunca üniversiteden ayrı kaldım. Bu dönemde manevi, ekonomik ve psikolojik açıdan yaşadığım sorunları tartışabilecek ve bunlar üzerinde yorumlar yapabilecek durumda değilim; çünkü bunlar bende travma oluşturmuştu. Aslında o gün benim başıma gelen, yüzbinlerce insanın da başına gelmişti. Bu travmayı bir şekilde ülkede aileleri ile birlikte milyonlarca insan paylaşıyordu. Sadece başörtüsü taktığı için üniversiteden ihraç edilenler vardı. Bütün matematik sorularını, fen sorularını yaptıkları halde sadece İmam-Hatip Lisesinden mezun oldukları için puanları kırılan pırlanta gibi gençler, taşra üniversitelerinde zar zor Kimya ya da Fizik bölümlerine girebiliyorlardı. Oysaki bu gençler o günkü puan sistemine göre Türkiye'nin en seçkin üniversitelerine girebilir, tıp fakültelerini tercihi etmeleri durumunda Hacettepe gibi en yüksek puanlı tıp fakültelerine yerleşebilirlerdi. Üstelik bu sınav sistemi aslında İmam Hatip Liselerini hedef almak istiyorken, tüm meslek liselerini de aynı girdabın içinde perişan etmişti. Yaklaşık on beş yıl boyunca devam eden ve ancak AK Parti hükümetlerinin son dönemlerine doğru düzeltilebilen katsayı adaletsizliği basit bir fırsat eşitsizliğinden ziyade en temel sivil haklardan olan eğitim hakkını hiçe sayan bilinçli bir soykırım denemesiydi. Ve on binlerce genç bu mekanizmada öğütölüp gitti...

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en önemli kurumlarının başında gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaşanan Merve Kavakçı hadisesini de unutmak mümkün değildir. Türkiye tarihinde bir ilk olarak 1997 seçimlerinde nasıl olduysa başörtülü bir milletvekili meclise girmişti. Bu olayın ardından Laikçi seçkinler adeta çıldırmış gibiydi; nasıl olabilir de TBMM'ye başörtülü bir milletvekili girebilirdi. Bu son derece korkunç bir travmaydı onlar için. Birçok milli ve yerli refleksi olmasına rağmen zamanın Başbakanı Bülent Ecevit bile "*bu hanıma haddini bildiriniz*" deme talihsizliğinde bulunmaktan kendisini alamamıştı. Ecevit'i her zaman

saygıyla, rahmetle anarım ama bu sözünü kabullenmek de elbette mümkün değildi. İstanbul’da ikna odaları oluşturulmuştu. Sözüm ona adeta kendini psikoterapist yerine koyan Nur Serter adlı bir rektör yardımcısı ile rektör Kemal Alemdaroğlu, YÖK başkanı olan Kemal Gürüz’den aldıkları destek ile zavallı kız çocuklarını ikna odalarında başlarını açmaları karşılığında ancak üniversiteye girmeye ikna etmeye çalışıyorlardı. “*Bak ne güzel başını da açıyorsun ne güzel görünüyorsun*” diyerek ikna odalarında başörtülü öğrenciler baskı altında psikolojik işkenceye tâbi tutuluyorlardı. Aslında yapıp edilen şey Nazi yöntemlerinden olan *insanlık-tan çıkarma, aşağılama, kimliksizleştirme ve kişiliksizleştirme* ameliyesinden başka bir şey değildir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin daha sonra Başbakanı ve Cumhurbaşkanı olacak olan Abdullah Gül bile kendi eşini başörtülü olması sebebiyle, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde mecliste seçilmesine rağmen 367 safsatası icra edilerek, Cumhurbaşkanlığına gelmesi engellenmeye çalışılmıştır. Bir şekilde bu kriz aşıldıktan sonra Abdullah Gül eşini hasta sıfatıyla bile Gülhane Askerî Tıp Akademisi’nin arka kapısından içeri sokamıyordu. Nasıl olur da başörtülü birisi askerî akademinin bahçesine girebilirdi. Döneme hâkim olan paranoyayı anlamanız için bu detayların ifade edilmesi gerekiyor.

Benzer şekilde asker yakınlarının oğullarının yemin törenlerini de başörtülü bir şekilde seyretmelerine müsaade edilmezdi. Yok “öyle örtersen girersin”, yok “böyle örtersen gericisi olursun” şaklabanlıkları ile anneler askerî garnizon kapılarında maskara edilirlerdi. Saçmalıklarının sonu yoktu. Bu söylem sahiplerine göre Türkiye laikti laik kalacaktı. Elbette ki Türkiye laik bir devlettir. Türkiye’de yaşayan toplum kesimleri ben de dâhil laikliğin uygulamasına karşı olan insanlar değildik. Aslına bakılırsa Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin bir din devletine dönüşmesi *ironik ve paradoksal* bir şekilde başörtü yasağıyla oluyordu. Nasıl ki İran Devleti başörtüsünü zorunlu tutan bir ülke ise ve başörtüsü olmadan sokağa çıkamazsanız Türkiye’de de yasak tersinden işleyerek Türkiye İranlaştırılıyordu bir bakıma. Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti, İran gibi yasakçı bir ülkeye ancak 28 Şubat zihniyeti eliyle dönüştürülebilmişti. Yani ülke bir zehirli ortam içerisinde ve büyük bir türbülansın tam ortasıdaydı. 28 Şubat bin yıl sürecekti. 28 Şubat’ın bin yıl süreceğini ima eden açıklamalar askerî kanattan her daim yapılıyordu. Her düzeyde asker rahatlıkla hükümete ayar verebiliyordu. “Adam olun adam

diyordu” Osman Özbek isimli General ki o zaman Erzurum’da bir garnizon komutanıydı, “adam olan adam o Suudi Arabistan kralını ziyarette nasıl gider” diyerek zamanın başbakanı Necmettin Erbakan’ı alaya alabiliyordu. Yani bir ülke başbakanının diplomatik gereklilikleri doğrultusunda istediği yere gidip gitmeyeceğinin kararını vermek bu askerî cenah tarafından belirleniyordu. Küstahlık diz boyuydu.

28 Şubat ülkede çok ciddi anlamda tahribat yarattı. Şu söyleniyordu: İrtica ile mücadele etmek adına gerekirse bilime ara verilebilirdi. İrtica ile mücadele etmek o zaman için başörtüsü takan öğrencilerle mücadele etmek anlamına geliyordu ve bir öğrencinin başörtülü olarak okuyor olmasından daha büyük bir tehdit olamazdı. Koskoca Türkiye Cumhuriyeti’ni ellerinde oyuncak eden cuntacı askerî zihniyet taraftarları böyle düşünüyordu. Bugün bu uygulamanın akıl dışılığını çok daha iyi görebiliyoruz. İçinizde başörtüsü takan öğrencilerimiz, başı açık öğrencilerle barış ve huzur içinde oturabiliyor, aynı derslik ve sınıfları, laboratuvarları paylaşabiliyorsunuz. Bu durumunuzun bir kıyamet senaryosu olmadığı çok açıktır. Artık sadece başörtüsü ile eğitiminizi almakla kalmıyor tüm mesleklerde de bu görünümünüzle çalışma imkânına sahip bulunuyorsunuz. Bugün başörtülü bakanlarımız, milletvekillerimiz, doktorlarımız, öğretmenlerimiz bulunuyor ve bu son derece sıradan ve alışılmış bir durum haline geldi. Belki bir kısmınız benim başörtüsü konusunu adeta obsesyon, takıntı haline getirdiğimi düşünebilir. Hiç değil. Ama bir zamanlar başörtüsü üzerinden bu ülkede yaşatılan paranoyanın iyi anlaşılması için bu vurguları yapmama müsaade ediniz. Bizim kuşağımızdan olan birçok kişi bir gün gelip de Türkiye’de başörtüsünün özgür bir hale geleceğini hiçbir zaman tahayyül bile edemezlerdi. Başörtüsüne özgürlük getirecek bir siyasi iktidar askerî darbeyle devrilir algısı ve düşüncesi topluma artık iyice kazınmıştı. Bu anlamıyla bilime ara vermek kavramının bizzat icra edildiğini *aynel yakin* müşahade etmiştik. Benim de aralarında olduğum çok sayıda araştırma görevlisi, doçent ve profesör üniversitelerden ihraç edildi. Yine kamuda çalışan binlerce insan, öğretmen arkadaşlarımız başörtülü olduğu için veya başka gereçlerle kurumlarından uzaklaştırıldılar. Çok sevdikleri öğretmenlik hizmetini veya diğer kamu görevi hizmetlerini yapmaktan uzak tutuldular. YÖK ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın büyük paralar harcayarak yurt dışına göndermiş olduğu doktora öğrencileri apar topar geri çağırıldılar. Doktoraları bitmiş, bitmemiş hiç bakılmadan apar topar

haklarında yürütülen asılsız soruşturmalar ile akademik hayatları karartıldı, bursları kesildi, hayalleri söndürüldü. Bütün destek ve bursları kesildi; eğer bu öğrencilerin kendi özel imkânlarıyla doktoralarını tamamlama durumunda olanlar söz konusu ise bunlar devam ettiler diğerleri hepsi Türkiye'ye dönmek durumunda kaldırırlar. O dönem yurt dışından denklik alarak Türkiye'de kamu kurumlarında görev yapan el-Ezher, Medine İslam Üniversitesi, Malezya İslam Üniversitelerine ait diploma denklikleri iptal edilerek birçok insan mağdur edildi. Bu üniversitelerin bazılarının kurulması protokollerinde Türkiye'nin de imzası olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bizzat protokol olarak katıldığı bu üniversitelerin mezun ettiği öğrencilerin diplomalarının denklikleri iptal edildi. Nasıl olur da El-Ezher'den mezun olunabilirdi. Bin küsur yıldır eğitim veren bu kurum da yok sayılmıştı.

28 Şubat'ın en ağır tahribata yol açtığı yerlerin başında hiç kuşkusuz üniversiteler gelmiştir. Üniversitelerde öylesine akıl almaz, öylesine absürt hikayeler yaşandı ki bir çok Kafka hikâyesini aratmaz bir kurguya sahiptir. İrtica cadı avının iyice hız kazandığı bir ortamda Jostein Gaarder'in *Sofinin Dünyası* adlı bir romanı da bu irtica avında malzeme olabilmıştı. Bu kitabın dünya çapında çok satanlar arasında olduğundan bile bîhaber 28 Şubat Üniversite endüstrisi, bir akademisyenin kütüphaneye alınması için verdiği siparişi bile soruşturma konusu yapma garabetini sergileyebilmişti. Sanırım bu örnek üniversitelerde esen zehirli rüzgârı anlamamız için kâfidir. Bu işgüzar taifesi acaba bu kitap da gerici neşriyat kapsamına alınabilir mi diye alelacele *Sofi'nin Dünyası*'nı üniversiteye aldırان birine suçüstü yapmanın zevkini yaşamak istemiş olmalıydılar. Çok uzağa gitmeyelim, bizim üniversitemizde de böyle paranoyakça davranışlardan bir tanesini ben hatırlıyorum. Sosyoloji alanında doktora tezi hazırlayan Ramazan Yelken arkadaşımızın *Cemaat'in Dönüşümü* adlı tezi de 28 Şubat Üniversite Endüstrisinin radarına takılmıştı. Sosyoloji öğrencilerimizin aramızda olduğunu biliyorum; Ferdinand Tönnies'in '*gemeinschaft*' ve '*gesellschaft*' adlı ayrımı ekseninde cemaatsel ve cemiyetsel toplumlar ayrımı üzerinden bilinen meşhur bir kavramsallaştırması vardır. Ramazan Yelken arkadaşımızın modern toplumlarda '*gemeinschaft/cemaatsel*' toplumun dönüşümünü ele aldığı bu tezinin bir anda irticai malzemeye dönüştüğüne bizler aynel yakın tanık olduk. Tez onay için Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Üniversite Senatosu'na sevk edildiğinde kendilerinin kim olduklarını bir

türlü öğrenemediğimiz koca Prof.'ların dedektörüne bu tezin düşmesi de engellenememişti. “ *Bu nasıl bir tezdır, bu hangi cemaattir, sosyoloji ile ne alakası vardır*”, diyerek tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne geri iade edilmesini sağladılar. Sonra zamanın müdürü bu konuya açıklık getirmek için tezi Sosyoloji Anabilim dalına tevdi ettiğini çok iyi hatırlıyorum. Sosyoloji Anabilim Dalı da bu deli saçması iddiayı alabildiğine bilimsel dille açıklayarak “söz konusu cemaatin dini cemaat olmadığı, sosyolojik anlamda cemaat kavramı etrafında dönen bir tez olduğu, kolektif insan davranışlarının incelendiği bir tez olduğunu açıklayan” bir yazı gönderene kadar tez bir daha Senatonun huzuruna sevk edilememiştir. 28 Şubat öyle bir paranoya oluşturmuştu ki herkes kurulu sisteme yaranmak için adeta yarış içindeydi. 28 Şubat düzenine yararlılıkları görülen insanlar arasına girmek için takla atıyorlardı adeta. Bunları yapan insanların öğretim üyesi, doçent, profesör olduklarını görmek insanın adeta bilime olan inancını temelden sarsabilirdi.

Prof. Zimbardo'nun sosyal psikolojide ‘Şeytan etkisi’ diye bilinen meşhur bir kitabı vardır. Bu kitap 28 Şubat günlerinde yaşanan olayları da daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Bu kitap özetle şu tezi savunmaktaydı: “Kötülük eğer bir kurumsal yapı içinde egemenlik kazanmışsa insanların bu kötü ortamda kötülüğe meyil etme ihtimalleri oldukça yüksektir”. Bir şekilde kendini kurtarma, o kötü gruplarla iş birliğine girme ihtimalleri yüksektir. Kötülük aslında toplumsal bir formasyondur, kötülüğü engellemek söz konusu olmaz ise insanların hepsi o kötülüğün içinde girdaba girebilirlerdi. Benzer analizleri ünlü sosyolog Zygmunt Bauman da birçok kitabında çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir. Bauman modern bürokrasinin kitlesel bir kıyım için ne derece elverişli bir araç olabileceğine ilişkin görüşlerini son derece çarpıcı bir biçimde ortaya koyarken, özellikle bir örneğe sıklıkla temas etmektedir. Bu da ABD’li psikolog Stanley Milgram’ın yaptığı çalışmadır. Bu çalışma özetle, insani ögenin karşısında zarar verdiği bir başka insani unsur ile arasındaki ilişki ne derece dolaylı hale getirilirse, insani duyarsızlık da o derece etkin bir şekilde ortaya çıkacaktır öncülüne dayanmaktadır. Milgram’ın ortaya koyduğu hipotez “*zalimliğin bunu yapan kişilerin karakterleriyle bağlantısının zayıf olduğu, ama otoriteyle itaat arasındaki ilişkiyle bağlantılı olduğu*” şeklindedir. Milgram, insanların kendilerini zalim olmaya teşvik eden bir ilişki içinde bulunduklarında, kişisel özelliklerinin onları durdurmaya yetmeyeceği şeklinde bir sonuca vararak bu hipotezini doğrulamıştır.

Milgram, sürdürdüğü deneyler sonucunda hâkim görüşün aksine şu sonuca ulaşır: İnsandışılık, zulmetme bireysel bir patoloji değil, bir toplumsal ilişkiler sorunudur. Toplumsal ilişkiler akılcılaştırılıp teknik yönden mükemmelleştirilirse insan dışılığın toplumsal üretiminin verimliliği ve kapasitesi de mükemmel bir hale gelir”^[1].

Aslında insanlar olarak temel görevimiz topyekûn kötülükle mücadele etmektir. 28 Şubat bir kötülük, bir şer ortamıydı. Dolayısıyla insanlar bu ortama kolaylıkla kendilerini kaptırdılar. 28 Şubat’ı yaşayıp kötülüklere bulaşmadan kalan insanlar takdirle yâd edilmesi gereken, ahlaken üstün insanlardır. Ahlaken zafiyet gösteren insanların hepsinin 28 Şubat’ta nasıl sapır sapır döküldüğünü hem tüm Türk akademyasında hem de Sakarya Üniversitesi’nde gördük.

Aziz Nesin’in hikâye yazması bu ülkede çok kolaydı; bir dönem kendisine hikâyelerini yazmakta zorlanıp zorlanmadığı, bu karakter ve olay örgüsünü nasıl ortaya koyduğu sorulduğunda hiç zorlanmadan karakter ve olay örgüsünü meydana getirdiğini ifade etmişti. Bir hikâyesinde Aziz Nesin, 12 Eylül İhtilâli olduğunda askerlerin tutukluları almak için baskında bulunduğu bir sahneyi anlatıyordu. Muhataplarına askerler *sen komünist misin değil misin* diye sorunca zavallı gençler de *“ben anti-komünistim”* cevabını verdiğinde ise bu cevabın bile komünist olarak suçlanmaları için yettiğini yazıyordu: *Anti komünist manti komünist komünistsin ya*. Ama bunlar bu ülkede yaşanmış şeylerdir diyor Aziz Nesin.

28 Şubat’ın toplumsal ve sosyolojik sonuçlarının da üzerinde durulması gerekmektedir. Bu dönemde insanlarımıza sadece yukarıda ifade etmiş olduğum türden zulümler aracılığı ile psikolojik işkenceler yapılarak hayatları karartılmadı. Aynı zamanda 28 Şubat, bu dönemde yaşayan tüm toplum kesimlerini temelden formatladı da. Bunu ifade ederken hiçbir biçimde 28 Şubat’ın olumlu sonuçları da oldu demek istemiyorum. Ama yaşanan koşullar tüm toplum kesimlerini sosyolojik analizlerde izi sürülebilecek bir biçimde değiştirdi. Bu değişimler İslamcı ve muhafazakâr toplum kesimleri üzerinde çok daha belirleyici bir çizgi takip etti. İslami kesimlerin dini inançlarını yerine getirmek konusundaki hassasiyetlerini karşı karşıya oldukları baskılar neticesinde oldukça farklı şekillerde dönüştürdüklerine tanık olundu. Bu anlamda dini pratik ve

[1] Mustafa Kemal Şan, “Zygmunt Bauman: Modernlik ve Postmodernik Arasına Bir Sosyolog”, sh. 77-78, İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 11. Sayı, 2006.

davranışlar şekli olarak muhafaza edilirken bu pratiklerin taşınması gereken ruh ve mana korunamayarak bir içerik kaybına uğradığı söylenebilir. 28 Şubat düzeninin etkisinin kalkmasıyla her ne kadar tesettür serbest kalsa da, tesettür sahip olması gereken işlev ve ruhunu kaybederek bir moda giyim tarzı haline dönüştü ve tesettür bir defile konusu haline geldi. Mesele çok farklı noktalara taşındı. Muhafazakâr kesimde de faizle iş yapan insanların sayısı arttı. Bunlar İslami kesimin hanesine yazılacak olan olumsuz yöndeki toplumsal ve iktisadî değişimlerdir. Siyaset ile din arasındaki ilişkinin normalleşmesi, demokratik yollarla iktidara gelmeyi küfür sayan bir zamanların radikal İslamcılarını da önemli ölçüde değişime uğrattı. Bir zamanlar Refah Partisi'ne oy vermeyi bile küfür sebebi sayan bu kesimler bugün Ak Parti'de milletvekili, bakan olabildiler. Süreç dindar kesimleri de seküler ve dünyevi alanlarda daha görünür kılmaya ve dindarların da örtük bir biçimde sekülerleşmesine izin verdi. Bu durum dindar kesimlerin diğer toplum kesimleri ile buluşması ve onlarla aynı kamusal alanı paylaşması anlamında belki kimi boyutları ile olumlu karşılanabilecek durumların ortaya çıkmasına da izin verdi. Yaşanan gelişmelerle toplum içerisinde farklılıkların bir arada yaşatılması ve sürdürülmesi konusunda belli mesafeler alındı. Muhafazakâr kesimlerin Avrupa Birliği ile ilgili kanaatleri değişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi politikası içerisinde Adalet ve Kalkınma partisinin iktidara gelmesiyle bir şekilde 28 Şubat'ın sonucu olarak da görebileceğimiz Ak Parti bu tür konularda farklı bir siyaset tipi sergilemeye başladı. Bu durumun bir bakıma reel politiğin gereklerinden olarak ortaya çıktığı var sayılabilir.

Peki, laik kesimlerde ne değişti? Bir cümlede de onu ifade ederek sözlerime son vermek istiyorum. Laik ve seküler kesimler de aslında başörtüsü yasağı üzerinden uygulanan bu kaba modernleşme politikalarının hiçbir biçimde vazgeçilmez bir politika olmadığını, pekâlâ aynı kamusal mekânda tüm toplum kesimleri ile birlikte barış içinde yaşayabileceklerini görmeye başladılar. Bir şekilde "başörtülülerin de kendileri gibi insan olabileceğini" kabul ettiler. Onların haklarının da olabileceği ve çiğnenmemesi konusunda kimi seküler kesimlerde olumlu gelişmeler yaşandı. Ancak yine de merkez- çevre dikotemisi içerisinde iktidara gelenlerin iktidar alanını doldurmasından dolayı hoşnutsuz durumda olan geniş seküler kesimlerin Türkiye'de tekrar bir askerî darbe olasılığına hiç de olumsuz bakmadıklarını, yani söz konusu

iktidardan kurtulmak için askerî darbenin hiç de fena bir seçenek olmayacağını düşündüklerini 15 Temmuz 2016 akşamında gördük. Bu anlamda bu kesimlerde askerî darbelerin Türkiye'yi dönüştürmek için hala etkili bir yöntem olabileceğini düşünen insanların hatırı sayılır bir çoğunlukta oldukları dikkatten kaçmamaktadır.

Adnan Menderes idam edilmeden az önce *"kimseye kırgın değilim vatan sağ olsun"* şeklinde bir ifadede bulunduğu rivayet edilmektedir. Eğer bu rivayet doğruysa bile, ben onun kadar yüksek bir âlicenaplık göstermek durumunda değilim. Bu ülke insanına yaşattıkları onca şeyden sonra onlara dönüp de: *"kırgın değilim; olsun, 28 Şubat'ta devletimiz bunu böyle münasip görmüş ne yapalım"* diyecek bir fedakârlık ve feragat örneği göstermeyi doğru bulmuyorum. Bu ülke insanına yaşattıkları onca zulümden sonra onlara dönüp kırgın olmadığımızı söylemek gibi bir lüksümüz olmadığını hatırlamamız gerekiyor. Onlara bu yaptıkları kötülüklerin bir gün hesabını vereceklerini birilerinin hatırlatması gerekiyordu. Adaletin en temel fonksiyonu sosyolojik olanıdır; bozulan anamik bir hal almış bir durumun, kendisini tamir etmesi içindir adalet. Bu bakımdan adalet; terapi edici, sağaltıcı bir özelliğe sahiptir. Bu satırları bunca yıldan sonra zihnimin kuytu köşelerinden çıkararak bir çırpıda ifade etmemin sebebi, bu milletin başka 28 Şubatlar yaşamaması içindir. Zygmunt Bauman bir yerlerde *Holocaust katliamlarından daha kötüsünün Holocaust'un tekrar edilebilme ihtimali* olduğunu ifade eder. 28 Şubat'ın siyasi, askerî, hukukî sebepleri, entelektüeller ve medya nezdindeki kaynakları, yani buna zemin hazırlayan *bataklıkları* kurutulmadan bu karanlık günlerin tekrar gelme riski elbet hala orta yerde durmaktadır.

Ben de 28 Şubat karanlığı için aynı temennilerde bulunmak istiyorum. Evet, 28 Şubat gereken önlemler alınamazsa elbette tekrar edebilir. Kendi toplumsal gerçeklerimiz, kendi çıkarlarımız ve kendi dertlerimiz ekseninde tüm toplum kesimleri olarak birleşmezsek tıpkı 15 Temmuz'da olduğu gibi yeni darbelerin 10 yıl arayla bu ülkenin başına tekrar gelme tehlikesi hep var olacaktır. Bunun için özellikle siz genç nesillerin askerî darbelerin her türüsüne kimden ve hangi ideolojiden gelirse gelsin hiçbir ayırım gözetmeksizin karşı çıkma iradesini her zaman ayakta tutmanız çağrısını ifade ederek sözlerimi bitiriyorum. Hepinize çok teşekkür ediyorum.